

JONIŠKIEČIŲ PAVARDŽIŲ RAIDA XVIII A. JONIŠKIO MAGISTRATO KNYGOSE

Alma Ragauskaitė

Lietuvių kalbos institutas

Anotacija. Šiame straipsnyje pavardžių slavinimo ir formavimosi aspektais aptariama 400 joniškėčių užrašymų, surinktų iš 8-ųjų XVIII a. Joniškio aktų knygų. Šiuo laikotarpiu miesto gyventojų antroponimai buvo intensyviai lenkinti: dalis jų užfiksuota be galūnių; dominavo slaviškos patroniminės priesagos *-evič*, *-ovič*; dažnai vartotos lenkiškos *-sk-* tipo priesagos. Joniškio miestiečių asmenvardžiai buvo nepatroniminės kilmės antroponimai ir patronimai. Pateikta užtektinai XVIII a. įvardijimų, kurie liudija, kad joniškėčiai buvo užrašomi su paveldimais asmenvardžiais (pavardėmis).

Raktiniai žodžiai: Joniškis; XVIII amžius; magistrato knygos; pavardžių slavinimas; pavardžių formavimasis.

Keywords: Joniškis; 18th century; magistrate books; Slavicization of surnames; formation of surnames.

Įvadas

Lietuvos miestiečių pavardžių susidarymas jau pradėtas tyrinėti. Be atliktos lingvistinės asmenvardžių analizės, dar buvo pateikta XVII a. pradžios Vilniaus istorinė charakteristika, aptarta vilniečių socialinė, tautinė ir religinė sudėtis, tuo metu vartotos kalbos bei apibrėžtos lietuvių kalbos funkcijos miesto viešajame gyvenime (Zinkevičius 1976: 125–131). Tuo metu Vilniuje dar nebūta vienodos, nusistovėjusios įvardijimo sistemos, nes tiesioginiai duomenys, liudijantys asmenų šeiminius ryšius, „paprastai rodo prievardį buvus laikiną“ (Zinkevičius 1977: 64). Tačiau jau XVII a. pabaigoje Vilniaus gyventojai vadinti vardais ir paveldimais antroponimais (pavardėmis) (Kijasowa-Pihan 2010: 336–338; 2017: 116–119; Sinkevičiūtė 2016: 252–254).

Jų pavardžių stabilizavimasis vyko ir XVIII šimtmetyje (Ragauskaitė 2008: 34–36).

Vieno svarbiausių XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų – Kauno istorinei antroponimijai skirta monografija „XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai“ ir keli straipsniai (Ragauskaitė 2001: 123–143; 2005: 75–96; 2009: 226–232). XVI a. į Kauną atvykę vokiečiai neabejotinai turėjo pavardes. Pirmiausia pradėjo rasti miesto elito pavardės. Jau XVI a. užrašomi aukštesnę socialinę padėtį užimančių miestiečių paveldimi antroponimai. XVII a. iš esmės visi kauniečiai buvo paminėti su pavardėmis. XVII–XVIII a. vyko galutinis Kauno miestiečių pavardžių lyčių nusistovėjimas. Tai liudijo gausybė pavardžių grafinių variantų (Ragauskaitė 2002: 31–40).

Išsamesnis XVII–XVIII a. Kėdainių rankraščių tyrimas parodė, kad miesto vietinės bendruomenės skirtingose grupėse pavardės atsirado ne tuo pačiu laiku. Anksčiausiai pradėjo formotis miestiečių socialinio, valdančiojo ir ekonominio elito pavardės, vėliau jas įgijo vidurinę ir žemesnę padėtį visuomenėje užimančios asmenys. XVIII a. miesto aktų rinkiniuose šio miesto gyventojai užfiksuoti vardu ir pavarde. Kalbamojo laikotarpio dokumentuose funkcionavo pavardžių grafiniai variantai ir pavardžių formos, besiskiriančios galūnėmis ar priesagomis (Ragauskaitė 2017: 76–77; 2022: 87–104).

Siekiant palyginti pavardžių formavimosi reiškinius skirtingų miestų (didesnių ir mažesnių) vardynuose, buvo pasirinktas 1616 m. Magdeburgo teisė gavęs, šiaurės Lietuvoje įsikūręs nedidelis Joniškio miestas (Tyla 1988: 6–7; Baliulis 1994: 31–32; Vasiliauskas 2005: 110–112). Remiantis ankstyviausios Joniškio gimimo registracijos knygos įrašais, be lenkinimo reiškinių aptarimo, dar atkreiptas dėmesys į išskirtinę lietuviškų asmenvardžių gausą (Garliauskas 1998: 150–154; 2004: 15–32; Ragauskaitė 2004: 9–11; 2015: 57–61; 2019a: 179–182; 2019b: 155–159; 2020: 117–121; 2021a: 1–5; 2023: 175–176). Tačiau tik Kauno miesto savivaldos institucijų aktų knygos yra išlikusios nuo XVI a. pradžios. Kitų senosios Lietuvos miestų šio tipo unikalių istorijos dokumentų surasta nuo XVII a. (Kiaupa 1988: 27–28; 1989: 31; 1998: 26–27).

Šio straipsnio svarbiausias tikslas – detaliam išnagrinėti XVIII a. joniškiečių asmenvardžių būdingesnius slavinimo reiškinius bei veiksnius, įtakojusius jų lyčių perteikimą miesto administraciniuose šaltiniuose, aptarti pavardžių formavimosi ypatybes, rekonstruoti antroponimus su lietuviškais darybos formantais ir sugretinti su dabartinėmis pavardėmis.

Istorinės antroponimijos duomenys straipsnio analizei surinkti iš 1722–1773 m. Joniškio aktų knygų. Jos rašytos lotyniškai ir lenkiškai. Iš šių istorijos dokumentų buvo atrinkta 400 įvardijimų. Skaiciuoti ne tik skirtingi vyrų ir moterų užrašymai, bet ir pasikartojantys jų antroponimų formų variantai. Analizuojant joniškiečių istorines pavardes, bus taikomi bent keli tyrimo metodai: rekonstrukcinis, deskriptyvinis ir lyginamasis (Zinkevičius 1977: 118–119; Maciejauskienė 1991: 11–12; Ragauskaitė 2005: 30–33; 2022: 39–40; 2023: 170). Remiantis surinktais įvardijimais, pirmiausia bus aptariamos svarbesnės lietuvių asmenvardžių slavinimo tendencijos.

1. Joniškiečių antroponimų užrašymo ypatybės

Tiriamose XVIII a. Jonišchio aktų knygosė atvykėliai iš kitų Lietuvos vietų (Upytės pavieto, Ariogalos, Šiaulių, Tendžiogalos ir kt.) buvo aiškiai išskirti, pvz.: 1759 *Pani Anna z Białkowskich Białozorowa Horodniczyna P(owia)ttu Up(i)t(skie)go* JA₇ 129, 1759 *Panu Michałowi Gurskiemu Ciwunowi Tędziagolskiemu* naud. JA₇ 137, 1762 *Iozefa Karpia Ciwuna Eyragolskiego* kilm. JA₇ 287, 1760 *Pani Zofia z Białozorow Rufselowa podczasyna Powiatu Upickiego* JA₇ 194v, 1760 *Pani Helena Słodkowa Mieszczka Szawelska* JA₈ 8. Tačiau Jonišchio miesto gyventojų sudėtis įvairavo. Jie skaidėsi į keletą socialinių sluoksnių. Joniškiečių daugumą sudarė pilnateisiai miestiečių bendruomenės nariai, miesto piliečiai (plg. Gierszewski 1973: 85–88; Kiaupa 1989: 31; Ragauskas 2002: 12–16; Ragauskaitė 2005: 18–21; 2022: 19–24). XVIII a. aktų knygosė jie pažymėti nuorodomis lenkų kalba *mieszczanin, obywatel*, pvz.: 1725 *Kazimierz Balcewicz M(ieszczanina) I(aniskiego)* kilm. JA₁ 16, 1760 *uczciwy Jerzy Buyniewicz Mieszczanin Jan(iski)* JA₈ 24, 1725 *Macieja Matykiewicz M(ieszczanina) I(aniskiego)* kilm. JA₁ 14, 1724 *Jozepha Milenkiewicz M(ieszczanina) J(aniskiego)* kilm. JA₁ 40, 1760 *P(an) Szymon Rymafzewski M(ieszczanin) I(aniski)* JA₈ 7v, 1733 *Andrzej Sobolewski Obywatel Ianiski* JA₂ 21v, 1731 *Stanisława Stankiewicz M(ieszczanina) I(aniskiego)* kilm. JA₁ 36v, 1722 *Michała Zacharzewskiego Mieczczanina Ianis(kiego)* kilm. JA₁ 1.

Dokumentuose atitinkamomis nuorodomis pažymimi socialiai dominuojančio miesto elito atstovai (burmistrai, tarėjai, raštininkai), pvz.: 1751 *Francifzek Baltufzkiewicz Ławnik Ianiski* JA₁ 84, 1760 *P(ana) Jerzego Juchnowskiego Pisarza* kilm. JA₈ 3, 1753 *Jozeph Jutkiewicz Radca* JA₆ 58, 1753 *Marcin Klaufewicz Burmistrz Janiski* JA₆ 58, 1728 *P(ana) Michała Kłopowicz Ławn(ika) I(aniskiego)* kilm. JA₅ 79, 1724 *P(an) Stanisław Romutowicz Ławnik Ianiski* JA₁ 8v, 1726 *pana K(azi)m(ie)rza Szunakiewicz <...> Raycow Ianiskich* kilm. JA₁ 23, 1722 *Iana Ziolinowicz Ławnika I(aniskiego)* kilm. JA₁ 1, 1723 *Piotr Kazimierz Zubrowicz Ławnik Ianiski* JA₁ 7.

Tai, kad minimi asmenys yra šio miesto gyventojai, liudija čia pat nurodytos gatvės, kuriose jie gyveno, pvz.: 1750 *Na Ulicy Niemieckiej Pan Matheus Bogdanowicz* JA₅ 18, 1760 *ulicy Zagorskiej P(ana) Stanisława Mayzewicza* kilm. JA₈ 40, 1750 *Na Ulicy Zagorskiej P(an) Michał Pacewicz* JA₅ 18, 1750 *Na Ulicy Upickiej P(an) Kazimierz Rapcewicz* JA₅ 18, 1761 *ulicy Inflanckiej P(ana) Stan(a) Srogiewicz* kilm. JA₈ 40, 1761 *ulicy Szawelskiej P(ana) Fran(ciszka) Ziolonowicz* kilm. JA₈ 40.

Tiriamieji dokumentai buvo sudaromi praktiniais tikslais. Tų šaltinių esama teismo bylų rinkinių, magistrato posėdžių protokolų, paveldėjimo testamentų, nekilnojamojo turto, sklypų pardavimo sutarčių ir kt. Dėl šių aplinkybių antroponimai buvo perteikiami taip, kaip sugebėjo ir suprato raštininkai. Taigi pavardžių rašyba priklausė ir nuo dokumentą surašiusio asmens.

Kai kurie XVIII a. antroponimai, netgi užfiksuoti lotynų ir lenkų kalbomis, užrašyti palyginti taisyklingai. Jų autentiškos formos rekonstruojamos pagal pirmiau išskirtus principus. Jos yra lyginamos su šių dienų pavardėmis (Maciejauskienė 1991: 227;

Ragauskaitė 2019a: 193–195; 2021b: 6–9; 2023: 172). Dalis asmenvardžių istorijos šaltiniuose yra perteikti su lietuviškomis galūnėmis, priesagomis, pvz.: **Dagis*: 1733 *Iakub Dagis* JA₂ 20v. Plg. db. pvd. *Dāgis* (LPŽ I 444); **Kairis*: 1733 *Bartłom(iey) Kayris* JA₁ 43. Plg. db. pvd. *Kaĩris* (LPŽ I 888); **Kauliūnas*: 1731 *Iozef Kaulunas* JA₁ 37. Plg. db. pvd. *Kauliūnas* (LPŽ I 950); **Kietis*: 1750 *Kazimierz Kietis* JA₅ 6. Plg. db. pvd. *Kiētis* (LPŽ I 989); **Medinis*: 1751 *Tomafz Medynis* JA₁ 84. Plg. db. pvd. *Medinis*, *Mēdinis* (LPŽ II 196); **Morkūnas*: 1760 *Jerzy Morkunas* JA₈ 1v. Plg. db. pvd. *Morkūnas* (LPŽ II 271).

Lenkiškuose tekstuose lietuvių vyrų vardai ir asmenvardžiai, jei vartojami netiesioginiu linksniu, dažniausiai adaptuojami, pridodant lenkiškas linksnų galūnes. Taikantis prie lenkiško teksto, asmenvardžiai, turintys lietuviškos kilmės patronimines priesagas, taip pat buvo linksnuojami ir modifikuojami (žr. Ragauskaitė 2022: 61–62), pvz.: **Balčiūnas*: 1750 *Baltrómieju Balczunie* naud. JA₁ 78v. Plg. db. pvd. *Balčiūnas* (LPŽ I 169–170); **Balnis*, **Balnys*: 1728 *P(ana) Błazeja Balnia* kilm. JA₁ 28v. Plg. db. pvd. *Bálnis*, *Bálnis*, *Balnỹs* (LPŽ I 175); **Čepas*: 1725 *Krzystofa Czepa* kilm. JA₁ 17. Plg. db. pvd. *Čepas* (LPŽ I 410–411); **Didžgalvis*: 1750 *Stefanie Didzgalwie* naud. JA₁ 78v. Plg. db. pvd. *Didžgalvis* (LPŽ I 506); **Girnis*, **Girnyš*: 1723 *Marcina Girnia* kilm. JA₁ 45. Plg. db. pvd. *Gĩrnis*, *Gĩrnis*, *Girnis*, *Girnỹs* (LPŽ I 676); **Jogminas*: 1722 *P(an)a Iana Iagmina Burmistrza* kilm. JA₁ 3. Plg. db. pvd. *Jógminas*, *Jogmĩnas* (LPŽ I 838); **Juknis*, **Juknyš*: 1722 *K(azi)m(ie)rza Iuknia* kilm. JA₁ 2. Plg. db. pvd. *Jũknis*, *Juknỹs* (LPŽ I 853); **Jurgulis*: 1725 *K(azi)m(ie)rza Iurgulia* kilm. JA₁ 13. Plg. db. pvd. *Jurgũlis* (LPŽ I 868); **Karvelis*: 1732 *Stefana Karwela* kilm. JA₁ 4. Plg. db. pvd. *Karvėlis* (LPŽ I 936); **Kibildis*: 1728 *Jozepha Kibildzia* kilm. JA₁ 28v. Plg. db. pvd. *Kibĩldis* (LPŽ I 986); **Lilis*, **Lilys*: 1726 *Iana Lilia* kilm. JA₁ 19. Plg. db. pvd. *Lilis*, *Lilỹs* (LPŽ II 82); **Linka*: 1723 *Iana Linki* kilm. JA₁ 4v. Plg. db. pvd. *Lĩnka*, *Linkà*, *Linka* (LPŽ II 86); **Macys*: 1724 *Iana Macia* kilm. JA₁ 7v. Plg. db. pvd. *Macỹs* (LPŽ II 124); **Mikolaitis*: 1750 *Macieja Mikolaycia* kilm. JA₁ 78v. Plg. db. pvd. *Mikoláitis* (LPŽ II 231); **Nemunis*: 1766 *Filipa Nemunia* kilm. JA₈ 61. Plg. db. pvd. *Nēmunis*, *Nemũnis*, *Nemunis* (LPŽ II 319); **Puida*: 1723 *Symona Puydy* kilm. JA₁ 5. Plg. db. pvd. *Pũida*, *Puidà*, *Puida* (LPŽ II 526); **Rimdžius*: 1727 *Matyafza Rymdzia* kilm. JA₁ 25. Plg. db. pvd. *Riĩndžius* (LPŽ II 608); **Rimgaila*: 1723 *Iozepha Rymgayly* kilm. JA₁ 4v. Plg. db. pvd. *Rimgáila* (LPŽ II 609).

Pastebėta, kad kai kada joniškiečių pavardės užfiksuotos be galūnių arba su apslavintomis galūnėmis. Kiekvienas raštininkas dar turėjo ir savitą rašybos būdą. Kai kurios netiksliai perteiktos lytys – tai atsitiktinės raštininkų klaidos, įvairūs iškraipymai, pvz.: **Daugela*: 1756 *Jakub Dowgialło* JA₂ 73. Plg. db. pvd. *Daugelà* (LPŽ I 468); **Spulginas*: 1760 *Lukasz Spulgin* JA₈ 3v. Plg. db. pvd. *Spulģinas* (LPŽ II 787); **Stripeika*: 1735 *Eliasz Strypeyko* JA₂ 74. Plg. db. pvd. *Stripėika*, *Stripeikà*, *Stripeika* (LPŽ II 837).

Kitas asmenvardžių slavinimo būdas – slaviškų priesagų vartoseną. Galima pateikti žymiai daugiau taip suslavintų antroponimų. Be galūnių visuomet rašytos

pavardės, turinčios slaviškas priesagas *-(i)ewicz* (varijuoja: *-(i)ewicz*, *-(i)ewicz*) ir *-ovič* (rašoma *-owicz*, *-owicz*), pvz.: 1725 *Michał Dapkiewicz* JA₁10, 1725 *Gabryel Iackiewicz* JA₁ 11v, 1735 *Dawid Iankiewicz* JA₂ 74v, 1733 *Mikołaj Klausewicz* JA₁ 43, 1733 *Ierzy Kozakiewicz* JA₁ 43, 1729 *Francifzka Szymkiewicz* kilm. JA₁ 31v, 1737 *Barthomiej Tubelewicz* JA₂ 151v, 1748 *Matyafz Wazniewicz* JA₁ 71, 1725 *Piotr Zubrewicz* JA₁13; 1760 *Jan Beniuszowicz* JA₈ 7, 1725 *Dominika Grygułowicz* kilm. JA₁ 14, 1723 *Piotra Kasperowicz* kilm. JA₁ 4v, 1724 *Iana Pauperowicz* kilm. JA₁ 7, 8, 1725 *Samuela Raubowicz* kilm. JA₁ 13, 1760 *Tomafzowi Wargunowiczowi* naud. JA₈ 4, 1760 *Stefana Zytkowicz* kilm. JA₈ 8v.

Akivaizdi pavardžių, turinčių lenkiškas *-sk-* priesagas, gausa. Be kita ko, kai kurios pavardės galėjo būti suslavintos, verčiant jų šaknis į lenkų kalbą, pvz.: 1725 *Michala Dyngawickiego* kilm. JA₁ 14, 1747 *Woyciecha Dziewulskiego* kilm. JA₁ 63v, 1724 *Ierzego Giegieckie(go)* kilm. JA₁ 8v, 1751 *Iozef Kaminski* JA₁ 83, 1723 *Francifzkiem Karczewskim* įnag. JA₁ 6, 1748 *Symon Kleynowski* JA₁ 68, 1725 *Stanisław Kozłowski* JA₁ 17, 1760 *Mateusz Krynicki* JA₈ 12, 1733 *Thomasz Męczyński* JA₁ 43, 1738 *Krzysztof Narunski* JA₂157v, 1732 *Iozeph Palecki* JA₂ 5, 1733 *Francifzka Romanowskiego* kilm. JA₂ 29, 1751 *Symon Romafzewski* JA₁ 83, 1733 *Matheusz Snarski* JA₁ 43, 1722 *Sebastiana Strackiego* kilm. JA₁ 3v, 1722 *Michala Szaulanskiego* kilm. JA₁ 3v, 1725 *Ierzego Walenczawskiego* kilm. JA₁ 14, 1723 *Wawrzynca Wierzbickiego* kilm. JA₁ 5, 1723 *Alexandra Zaudynskie(go)* kilm. JA₁ 4v, 1748 *Antona Zeymeckiego* kilm. JA₁ 69v.

Kaip matyti, Jonišchio aktų knygas rašę raštininkai joniškiečių pavardes ne visuomet perteikdavo autentiškai. Oficialūs tekstai buvo rašyti lenkų, lotynų kalbomis pagal lenkišką ir lotynišką tradiciją. Todėl jų asmenvardžių lytys įvairavo ir XVIII a. Kaip tik šių, vietinių Jonišchio miesto gyventojų, pavardžių formavimosi proceso ypatybės ir bus aptartos, daugiausia dėmesio skiriant vyrų pavardžių analizei. Tai daroma remiantis tais pačiais šeimos narių įvardijimais (Ragauskaitė 2005: 75–77; 2017: 61–62; 2022: 86–88). Šitaip bus nustatytos pavardžių susidarymo aplinkybės tiriamu laikotarpiu.

2. Joniškėčių pavardžių formavimosi situacija XVIII a.

Tokių duomenų, rodančių miestiečių šeiminių priklausomybę, galima rasti nuo XVIII a. trečiojo dešimtmečio. Tiriamose Jonišchio aktų knygos surašyti visų socialinių sluoksnių atstovai (privilegijuotieji ir miesto prastuomenė). Todėl galima teigti, kad šio amžiaus pirmojoje pusėje ne tik miesto aukštuomenė jau turėjo pavardes, bet ir žemesnės visuomeninės padėties gyventojai. Bendro vienos šeimos narių antroponimo radimąsi liudija pavyzdžiai, kai greta užrašyti abu situotiniai, pvz.: 1733 *Vczciwego Iozepha Bicina M(ieszczanina) <...> teraznieyszey zonie swey Barbarze Bicinowey* JA₁ 43, 1725 *uczciwy Bartłomiej Boszynski M(ieszczanin) <...>*

Małzonki swey Maryanny Bofzynskiej JA₁13, 1723 Uczci(wego) Grzegorza Gąsiewiczza obywatela Ianiskiego zonie mojej Katharzynie Gąsiewiczzowej JA₁ 6, 1729 Krystyna Kiudelowa Mieczczanka Ianiska <...> Męża Swego Iana Kiudela JA₁ 31, 1726 Wawrzynca Kozłowski(go) JA₁ 21v <...> małzonki swey Agaty Kozłowskiej kilm. JA₁ 22, 1724 Kazimierza Łapieni M(ieszczanina) I(aniskiego) <...> Elzbieta Łapieniowa JA₁ 7, 1773 Stanisława Linki <...> Magdalena Linkowa JA₂ 19v, 1723 P(a)n Stanisław Piotrowski Ławnik I(aniski) <...> Małzonki swą Magdalenę Piotrowską JA₁ 4, 1729 Uczciwego Mikolaia Staniewiczza Mieszczanina Janiskiego Annę Staniewiczową Małżonkę swoią JA₁ 30.

Šio laikotarpio užrašymuose pastebėti du bendri vyro ir žmonos asmenvardžiai, pvz.: 1726 *Pan(a) Ierzego Baniewiczza y samey Pani Agniefzki Ierzyney Baniewiczzowej kilm. JA₁ 23, 1734 P(a)n Piotr Gibowicz <...> P(ani) Anny Butowciowney Piotrowey Gibowiczowej JA₁ 42, 1725 Anna Michałowa Grycewiczowa Mieszczka Janiska mężowi Michałowi Grycewiczowi JA₁ 14, 1722 Anny Bartłomiejowej Praniowej Mężowi memu <...> Bartłomieia Prania kilm. JA₁ 3v, 1725 po Nieboszczyku Grzegorze Szlupowiczu Mężu swym <...> Vczciwey Anny Piotroszczanki Grzegorzowej Szlupowiczowej Mieszczanki Ianiskiej JA₁ 17, 1723 Magdaleny <...> Ierzyney Walufzewiczowej <...> Ierzym Walufzewiczem JA₁ 24v.*

Dažnai situoktinių užrašymai papildomi nuorodomis, iš kokios šeimos arba giminės moteris yra kilusi, pvz.: 1756 *Martyn Ian Dowgiał y ya Helena z Stankiewiczow Dowgiałowa Małzon(kowie) JA₅ 92, 1752 Maryan Kragas z zoną swą Justina z Jurgulow Kragową JA₅ 38, 1753 Agnieszka z Szunakiewiczow Lubinowa y z mężem swym Jozefem Lubinom JA₅ 48, 1750 Panu Macieiw Szyleyce y Małżące iego Maryannie z Baniewiczow Szyleykowej JA₅ 6, 1759 Panom Michałowi y Agacie z Juziciow Szymkiewiczom naud. JA₅ 129, 1759 Mateusz y Magdalena z Gasparowiczow Tykniewiczowie Małżonkowie JA₅ 129.*

Vienodus antroponimus turi greta paminėti tėvai ir jų palikuonys, pvz.: 1750 *Pani Barbara z Klawsewiczow Jaksztelewiczowa <...> swych Rodzicach Mikolaui y Justynie Klawsewiczach Raycach Janiskich JA₅ 10, 1726 Wawrzynca Kozłowski(go) JA₁ 21v <...> y Synowi Krzyszstofowi Kozłowskiemu JA₁ 22, 1724 Kazimierza Łapieni M(ieszczanina) I(aniskiego) <...> Corce swey na imie Lucyey Łapieniowney <...> y corkę moią Katharzyną Łapieniowną JA₁ 7, 7v, 1723 Matka P(an)a Piotrowskiego na imie Iudytha Piotrowfka JA₁ 4v, 1723 P(an)a Stanisława Piotrowskiego Ł(awnika) I(aniskiego) <...> Annie Piotrowskiej Corce swey JA₁ 4v, 1747 Katerzynę Roczkiowę Mieczczką Ianifkę <...> synowi Kazimierzowi Roczkiovi JA₁ 61, 1760 Michał Stasaytis oyciec syna swojego starszego Szymona Stasaycia JA₈ 11, 1725 Nieboszczyku Grzegorze Szlupowiczu <...> synowi Kazimierzowi Szlupowiczowi naud. JA₁ 17, 1756 Tomaszowi Antoniemu y Matheuszowi Waluszewiczom synom naud. JA₅ 92, 1726 Ierzym Walufzewiczem <...> corce mey Annie Rozalij Walufzewiczownie JA₁ 24v, 1722 corka pierwszego małženstwa pozostała Iana Witynskiego na Imie Rozalia Witynskicia JA₁ 1 – 1737 Rozalia z domu Witinskicia <...> Oyca swego Iana Witinskiego JA₂ 139v.*

Be užrašymų, kurie vartoti vyrams ir moterims užfiksuoti atskirai, dar paliudyta ir tokių, kur situoktiniai paminėti kartu ir nurodyta jų kuopinė pavardė, pvz.: 1762 *P(anowie) Adam y Elzbieta Dowgiallowie Malzonkowie* JA₈ 35, 1760 *Uzcziwy(m) Kazimierzowi y Elzbiecie z Wierzbickich Mikulskim* naud. JA₈ 3, 1759 *Panom Michałowi y Agacie z Juzyciow Szymkiewiczom* naud. JA₅ 129, 1759 *Mateusz y Magdalena z Gasparowiczow Tykniewiczowie Mał(żonkowie)* JA₅ 129, 1756 *Panu Waw(rzyncu) y Helenie Waluszewiczom Malzonkom* naud. JA₅ 92, 1743 *Panom Ignacemu y Agnieszce z Laucewiczow Woyciechowiczow Malżąkom Lentwoytom Janiskim* JA₃ 131.

Paveldimus asmenvardžius turi ir kiti tų pačių šeimų nariai (broliai ir seserys), pvz.: 1750 *Stanisława Kiecia <...> Kazimierza Kiecia Brata iego Rodzonego* kilm. JA₅ 6, 1750 *Pani Barbary z Kławsewiczow Jaksztelewiczowey Panu Jozefowi Kławsewiczowi Bratu swemu* JA₅ 10v, 1735 *Eliasz Strypeyko Miefzczanin Ianiski po Bracie swym rodzonym Bartłomieiu Strypekim* JA₂ 74.

Surasta ir kitokių įvardijimų, liudijančių, kad moteriai po vedybų suteikiama vyro pavardė, pvz.: 1747 *Pani Elzbiety bywszey Jagminowey ad praesens Czerepowiczowey* JA₄ 80, 1732 *Anna Dantowiczowna Radziszewska bywsza ad praesens Zeymecka* JA₂ 97, 1755 *Katarzyna bywsza Narwoyszowa teraznieysza Stanisławowa Domkowa* JA₅ 83, 1750 *Faustyny bywszey Jozefowey Puczkorowey Mieszczanki Janiskiey* kilm. JA₅ 7, 1757 *Pani Magdaleny bywszey Sobolewskiey a teraznieyszey Jerzyney Walluszewiczowey wdowy* kilm. JA₅ 98.

Įdomu, kad XVIII a. lietuvių istorinės antroponimijos kontekste išsiskiria joniškiečių moterų įvardijimai. Juose dar pasitaiko asmenvardžių su lietuviška priesaga -yčia, pvz.: **Garbelyčia*: 1748 *Katerzynę Garbelicie* JA₁ 68. Dėl garb-plg. db. pvd. *Garbà, Gařbas, Garbáuskas* (LPŽ I 622, 623); **Gluomyčia*: 1736 *Stefan Wanagas M(ieszczanin) <...> małzonki swey Magdaleny Głomici Wanagiowey* JA₂ 76v. Plg. db. pvd. *Gluomé* (LPŽ I 685); **Matulyčia*: 1729 *Uzcziwego Franciska Baltkrawia M(ieszczanina) I(aniskiego) <...> Pierwzzego Malzenstwa Agaty Matulici Franciszkowey Baltkrawiowey* kilm. JA₁ 31v. Plg. db. pvd. *Matūlis* (LPŽ II 183, 184); **Morkyčia*: 1723 *Stanisława Gayluna* kilm. JA₁ 5 <...> 1744 *Zofij Morkici Stanisławowey Gaylunowey Miefzczanki Ianiskiey* JA₁ 62. Plg. db. pvd. *Mōrkis, Morkyřs* (LPŽ II 271).

Tačiau įprastai Joniško miestiečių užrašymuose funkcionavo slaviškos priesagos -ova ir -ovna, pvz.: 1747 *Iozefowey Antulowey* naud. JA₁ 63v, 1748 *Stanisławowę Gielaziowę* JA₁ 68v, 1722 *Agatha Ianiulowa wdowa* JA₁ 3v, 1722 *Agathy Ionayciowey* kilm. JA₁ 13, 1749 *Baltromiejowey Katylowey* naud. JA₁ 78, 1747 *Iozefowey Kopsztykowey* naud. JA₁ 63v, 1748 *Ianowę Lilowę* JA₁ 68v, 1737 *Iozefowa Merkielowa* JA₂ 139v, 1723 *Magdalenie Piotrowskiey* naud. JA₁ 4v, 1737 *Heleny Walczewskiey* kilm. JA₂ 156v, 1752 *Agnieszka Woyciechowicowa* JA₆ 42.

Aukštesnę padėtį visuomenėje užimantys joniškiečiai greičiausiai įgijo vienodą paveldimą asmenvardį. Kiek vėliau, matyt, susidarė žemesnių sluoksnių (smulkių amatininkų, miesto tarnų ir kt.) pavardės (Ragauskaitė 2017: 66–67; 2022: 102). Tačiau to meto istorijos dokumentai, iš kurių buvo surinkti miestiečių asmenvardžiai,

rašyti ne lietuvių, bet daugiausia lenkų ir lotynų kalbomis. Gyvojoje kalboje vartotas lietuviškas pavardžių lytis magistrato teismo aktus rašiusieji asmenys neretai slavindavo. Todėl Jonišchio gyventojų pavardžių lytis įvairavo ir XVIII a. Pateikiant kiek galima daugiau senųjų antroponimų bei čia pat juos grupuojant, formuluojami ir svarbiausi tyrimo teiginiai ir išvados.

3. Išvados

1. Bent 400 joniškiečių užrašymų, surinktų iš 8-ių XVIII a. Jonišchio aktų knygų, lingvistinės analizės rezultatai paliudijo, kad miesto gyventojų asmenvardžiai intensyviai slavinti. Buvo pastebėta fonetinės substitucijos atvejų, dalis pavardžių perteikta be galūnių, slaviškos tėvavardinės priesagos *-ovič*, *-ovič* pridedamos prie nepriesaginių asmenvardžių, dažnai vartotos lenkiškos *-sk-* tipo priesagos.
2. Išnagrinėti miestiečių antroponimai – tai nepatroniminės kilmės pavardės ir patronimai. Pastarieji turi lietuviškas priesagas *-aitis*, *-(i)ūnas*, slaviškas priesagas *-ovič*, *-ovič* ir deminutyvinę priesagą *-(i)ulis*, galėjusią atlikti ir patroniminę funkciją. Dalis asmenvardžių buvo lenkiškos kilmės *-sk-* tipo priesagų vediniai.
3. Daugelis XVIII a. įvardijimų rodo, kad Jonišchio miesto gyventojai turėjo paveldimus antroponimus (pavardes). Palyginus tų pačių šeimos narių užrašymus paaiškėjo, kad šiuo laikotarpiu visų miestiečių pavardės pamažu stabilizavosi. Istorinių pavardžių formos (su slaviškomis priesagomis ir be jų) turėjo įtakos dabartinių joniškiečių pavardžių autentiškumui.

Sutrumpinimai

db. – dabartinis, -ė

plg. – palygink

pvd. – pavardė

žr. – žiūrėk

Istorijos šaltiniai

JA₁ = Jonišchio aktų 1722–1753 m. knyga. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, toliau – LVIA. F. SA. B. 15345.

JA₂ = Jonišchio aktų 1732–1739 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15346.

JA₃ = Jonišchio aktų 1740–1744 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15347.

JA₄ = Jonišchio aktų 1744–1751 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15348.

JA₅ = Jonišchio aktų 1750–1760 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15349.

JA₆ = Jonišchio aktų 1751–1756 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15350.

JA₇ = Jonišchio aktų 1756–1764 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15351.

JA₈ = Jonišchio aktų 1760–1773 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15352.

Literatūra

- Baliulis, Algimantas. 1994. Jonišio miestiečiai XVIII amžiuje. *Lietuvos istorijos metraštis. 1993*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 31–47.
- Garliauskas, Vidas. 1998. Lietuviškos oikonomių lytys nelietuviškuose XVI–XIX a. šaltiniuose. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, 123–204.
- Garliauskas, Vidas. 2004. *XVII a. Molėtų bažnyčios krikšto ir santuokos metrikų knyga*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Gierszewski, Stanisław 1973. *Obywatele miast Polski przedrozbirowej*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Kiaupa, Zigmantas. 1988. Kauno miesto vaitas ir jo aktų knygos XVI–XVII a. pirmojoje pusėje. *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*. Vilnius: Mokslas, 25–46.
- Kiaupa, Zigmantas. 1989. Miestietis, miesto pilietis ir miestėnas. *Mokslas ir gyvenimas* 6, 31.
- Kiaupa, Zigmantas. 1998. Kauno mokyklos XVI amžiuje. *Kauno istorijos metraštis* 1, 25–35.
- Kijasowa-Pihan, Alicja. 2010. Wileńskie słownictwo rzemieślnicze XVI–XVIII wieku. Rekonesans badawczy. *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego: Millenium Litwy 1009–2009*. Red. Jolanta Mędelśka, Zofia Sawaniewska-Mochowa. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Kazimierza Wielkiego, 334–341.
- Kijasowa-Pihan, Alicja. 2017. Językowe cechy regionu północnokresowego wpisane w nazwiska mieszczan wileńskich (XVI–XVIII wiek). *Onomastyka na pograniczach językowo-kulturowych*. Red. Marcin Kojdera, Marek Olejnik. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 115–128.
- LPŽ I–II = *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2. Ats. red. Aleksandras Vanagas. Vilnius: Mokslas, 1985–1989.
- Maciejauskienė, Vitalija. 1991. *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.* Vilnius: Mokslas.
- Ragauskaitė, Alma. 2001. Kauno miestiečių pavardžių formavimasis XVI–XVIII a. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 45, 123–143.
- Ragauskaitė, Alma. 2002. XVII–XVIII amžių kauniečių (vyrų) pavardžių variantai. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 47, 31–40.
- Ragauskaitė, Alma. 2004. XVI–XVII a. joniškėčių asmenvardžiai. *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*. Šiauliai, Ryga, 8–18. Sud. Janina Švambarytė-Valužienė. Šiauliai, Ryga: Lucilijus, 8–18.
- Ragauskaitė, Alma. 2005. *XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Ragauskaitė, Alma. 2008. Tendencies in the Evolution of Hereditary Surnames of Townspeople in Lithuania from Sixteenth to Eighteenth Centuries. *Zunamen / Surnames* 3, 29–37.
- Ragauskaitė, Alma. 2009. Kada susidarė kauniečių pavardės? *Kalba ir žmonės*, sud. Artūras Judžentis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 226–232.
- Ragauskaitė, Alma. 2015. Seniausios Lietuvoje 1599–1621 metų Jonišio krikšto metrikų knygos joniškėčių moterų asmenvardžiai lietuvių istorinės antroponimijos kontekste. *Acta Linguistica Lithuanica* 73, 55–81.
- Ragauskaitė, Alma. 2017. Kėdainiečių (lietuvių, lenkų) pavardžių formavimosi tendencijos XVII–XVIII amžiuje. *Acta Linguistica Lithuanica* 76, 53–77.
- Ragauskaitė, Alma. 2019a. Jonišio vyrų asmenvardžių darybos tendencijos seniausioje Lietuvoje 1599–1621 m. Jonišio krikšto metrikų knygoje. *Acta Linguistica Lithuanica* 80, 177–194.
- Ragauskaitė, Alma. 2019b. Lietuviškos kilmės asmenvardžiai seniausioje Lietuvoje 1599–1621 m. Jonišio krikšto metrikų knygoje. *Baltu filologija* 28(1), 153–168.
- Ragauskaitė, Alma. 2020. Krikščioniškos kilmės asmenvardžiai Lietuvoje seniausioje 1599–1621 m. Jonišio parapijos krikšto metrikų knygoje. *Baltu filologija* 29(1), 115–134.
- Ragauskaitė, Alma. 2021a. Tendencies of formation of anthroponyms of rural residents in the oldest Lithuanian parish register of Joniškis dated 1599–1621. *Onomástica desde América Latina* 2(3), 2–29.
- Ragauskaitė, Alma. 2021b. Language Contact Between Lithuanian and Polish in the Historical Anthroponymy of Kėdainiai Town of the Seventeenth and Eighteenth Centuries. *Acta Baltico-Slavica* 45, 1–19.

- Ragauskaitė, Alma. 2022. *XVII–XVIII a. kėdainiečių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Ragauskaitė, Alma. 2023. 1621 m. kaimų gyventojų antroponimų darybos polinkiai Jonišio parapijos krikšto metrikų knygoje. *Baltu filologija* 32(1/2), 169–182.
- Ragauskas, Aivas. 2002. *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje (1662–1702 m.)*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Sinkevičiūtė, Daiva. 2016. Lietuvių dvikamienių vardų trumpinių kilmės asmenvardžiai ir jų kamienų užrašymo ypatybės Vilniaus naujųjų miestiečių ir laiduotojų 1661–1795 m. sąrašė. *Archivum Lithuanicum* 18, 221–254.
- Tyla, Antanas. 1988. Žemaitijos savivaldžių miestų dokumentai Lietuvos Metrikoje. *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*. Vilnius: Mokslas, 5–24.
- Vasiliauskas, Ernestas. 2005. Joniškis XVI–XVIII a. *Lietuvos archeologija* 27, 105–132.
- Zinkevičius, Zigmantas. 1976. W sprawie kontaktów językowych litewsko-polskich w Wilnie w XVII wieku. *Acta Baltico-Slavica* 9, 125–131.
- Zinkevičius, Zigmantas. 1977. *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas.

Alma Ragauskaitė
Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
alma.ragauskaite@lki.lt

IEDZĪVOTĀJU UZVĀRDU EVOLŪCIJA JONIŠĶU PILSĒTAS MAĢISTRĀTA GRĀMATĀS 18. GADSIMTĀ

Alma Ragauskaitē

Šajā rakstā tiek aplūkots uzvārdu slāviskošana un veidošanās, balstoties uz 400 iedzīvotāju ierakstiem, kas iegūti no astoņiem 18. gadsimta Jonišķu pilsētas pašvaldības dokumentiem. Lingvistiskā vēsturiskās antroponīmijas analīze apstiprina, ka pilsētas iedzīvotāju personvārdi tika slāviskoti. Dažos gadījumos novērota fonētiska aizstāšana, reizēm uzvārdi tika pierakstīti bez galotnēm, pievienoti slāvu patronīmu piedēkļi *-evič* un *-ovič* vārdiem, kuriem sākotnēji nebija šādu piedēkļu, kā arī bieži lietoti poļu cilmes piedēkļi *-sk-*.

Analizētie antroponīmi ietver gan patronīmus, gan nepatronīmiskas cilmes uzvārdus. Patronīmiem raksturīgi lietuviešu patronīmu piedēkļi *-aitis*, *-(i)ūnas*, deminutīvu piedēklis *-(i)ulis*, kā arī slāviskie piedēkļi *-evič*, *-ovič* un poļu izcelsmes piedēklis *-sk-*. Pētījuma rezultāti apliecina, ka vairumam Jonišķu iedzīvotāju 18. gadsimtā bija mantoti personvārdi – uzvārdi. Apskatītajā periodā notika pakāpeniska uzvārdu formu stabilizācija. Dažas uzvārdu variācijas, kas atrodamas 18. gadsimta manuskriptos, mūsdienu onomastikā kļuvušas par neatkarīgiem personvārdiem.

SUMMARY

THE EVOLUTION OF RESIDENT SURNAMES IN JONIŠKIS TOWN MAGISTRATE BOOKS OF THE 18TH CENTURY

Alma Ragauskaitē

This article explores the Slavicization and formation of surnames based on 400 resident entries from eight 18th-century Joniškis town municipal documents. A linguistic analysis of historical anthroponymy revealed significant Slavic influence on the surnames of town residents. Some cases of phonetic substitution were observed with names recorded without endings, the addition of the Slavic patronymic suffixes *-evič* and *-ovič* to personal names that do not have suffixes, and frequent use of the Polish *-sk-* type suffix.

The analysed anthroponyms of town residents were surnames of non-patronymic origin and patronyms. The latter have Lithuanian patronymic suffixes *-aitis*, *-(i)ūnas*, a diminutive suffix *-(i)ulis*, Slavic suffixes *-evič*, *-ovič*, and *-sk-* suffixes of Polish origin. The findings confirm that most 18th-century Joniškis residents had hereditary surnames. During this period, surname forms gradually stabilized. Some surname variants found in 18th-century manuscripts have since evolved into distinct, independent names in contemporary onomastics.

© Latvijas Universitāte, 2024

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)